

**ŠTA NAM
GOVORE BROJKE
BOSANSKIH
RATNIH ŽRTAVA?**

Marko Attila HOARE

Početak 2008. godine Istraživačko-dokumentacioni centar (IDC) čiji je predsjednik Mirsad Tokača, objavio je još uvijek nepotpune rezultate opsežnog istraživanja koje se ticalo broja ljudi koji su poginuli tokom bosanskog rata.¹ U najdokumentovanijem istraživanju do danas, navodi se broj od 97.207 ratnih žrtava u Bosni i Hercegovini iz perioda 1991-1995. Taj broj je zatim organiziran po različitim kategorijama i kombinacijama kao što su: godina, mjesec, regija, općina, nacionalnost, spol, životna dob, status (civil ili vojno lice), a u istraživanju je posebna pažnja posvećena općini Srebrenica. Ove brojke nam govore mnogo o karakteru bosanskog rata.

1. Da li broj koji navodi IDC opravdava stavove negatora genocida?

S obzirom da je broj od 97.207 žrtve otprilike polovina od 200 000, što je općeprihvaćeni iznos žrtava bosanskog rata, te s obzirom da je već nekoliko godina jasno do kakve će cifre istraživanje Istraživačko-dokumentacionog centra doći, rad IDC-a je već neko vrijeme pažljivo praćen od strane onih koji negiraju bosanski genocid i apologeta kao što su Ed Herman, David Peterson i Nebojša Malić, jer je taj rad, kako je pretpostavljano, ono što će podržati njihove stavove.

Imajući u vidu navedeno i to da su rezultati istraživanja IDC-a uveliko podržani od strane onih koji su izvršili drugo naučno istraživanje, Ewa Tabeau i Jakuba Bijaka iz Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, nadamo se da spomenuti rezultati mogu biti uzeti u obzir od strane svih uključenih u debatu kao u biti pouzdane osnove na kojoj će se zasnivati zaključci o bosanskom ratu.

Iz razloga koji ne bi trebali zahtijevati neka opsežnija objašnjenja, broj žrtava će gotovo uvijek biti manji u odnosu na onaj koji znanstvenici pretpostavljaju. To je zbog toga što se on zasniva na dokumentovanim, prije nego li na osnovu svih smrtnih slučajeva koji su se vjerovatno desili, zbog čega tom konačnom broju nedostaje dokumentovani dokaz.

Philip Verwimp, ekspert koji je razmatrao broj ratnih žrtava koje se navode u istraživanju IDC-a, kaže: „Mnogi smatraju da je 97.207 ukupan broj žrtava rata u Bosni u periodu 1992-1995, što nije tačno. Ovaj broj bi, iz više razloga, trebao biti prihvaćen kao procjena minimalnog broja žrtava, a nikako kao potpun, zaokružen broj.“

U slučaju studije Istraživačko-dokumentacionog centra, razlika u brojkama ne bi trebala biti velika, jer su se tokom godina istraživanja na ovom polju riješili mnogi slučajevi *nepoznatih* ratnih žrtava. Sam Tokača je izjavio da bi se konačan broj bosanskih ratnih žrtava, kako se istraživanje nastavlja, mogao povećati za dodatnih 10.000. Međutim, poređenja radi, broj od 97.207 ratnih žrtava spada u istu kategoriju kao i broj iračkih ratnih

žrtava koji, prema web-stranici koja se bavi brojanjem istih,² iznosi, otprilike, 80.000 – 87.000 civilnih žrtava u vrijeme pisanja ovog teksta, dok ta cifra u Studiji objavljenom u *Lancetu*³ prošle godine iznosi 600.000.⁴

U broj 97.207, koji se navodi u istraživanju IDC-a, uključene su samo jasno dokumentovane žrtve koje su definirane kao direktne žrtve rata u najužem smislu. U njega nisu uvrštene indirektno žrtve rata, na primjer, oni koji su umrli od gladi, zračenja ili nedostatka medicinske njege, a sve to je rezultat ratnih okolnosti. Nisu uključeni ni oni koji su stradali nestručnim rukovanjem oružjem, samoubistva vojnika, slučajna smrt i nesreća koje su rezultirala smrću, bilo da se radi o civilima ili vojnim licima; žrtve oružanih sporova, itd. Zbog toga je, dakle, broj Bosanaca koji su, a što je posljedica rata, umrli ili stradali, znatno veći od broja do kojeg se došlo istraživanjem IDC-a (također, i broj civilnih žrtava je veći).

Navedeno treba imati na umu kada se razmatraju argumenti onih koji poput Chomskog i Pilgera smatraju da broj ratnih žrtava od 200.000 nije tačan i koji s posebnom pažnjom posmatraju broj od 97.207 ratnih žrtava kao vlastite procjene broja žrtava „zapadnog imperijalizma“, kao što su, na primjer, 200.000 žrtava Istočnog Timora koje su rezultat invazije Indonezije na Istočni Timor, 2.000.000 ili više indokineskih žrtava koje su rezultat djelovanja SAD, 1.000.000 mrtvih Iraca u ratu koji se još vodi, itd. Na primjer, Noam Chomski navodi da je, kao rezultat invazije Indonezije na Istočni Timor, broj žrtava Istočnog Timora bio 200.000, a to mišljenje u potpunosti podržava John Pilger. U taj broj su uvrštene i smrti koje su posljedica gladi i bolesti ili, da se poslužimo riječima Pilgera, „prisilnog izgladivanja“. Ovakvi uzroci smrti nisu uvršteni u Studiju IDC-a o žrtvama rata u Bosni.

Svaka procjena broja žrtava genocida bi, zaista, trebala imati u vidu i one osobe koje su umrle od nekih bolesti, gladi i, recimo, hladnoće, što je posljedica hotimično proizvedenih okolnosti od strane onih koji su ih upravo za tu svrhu i proizveli. Prema tome, na primjer, u broj 6.000.000 jevreja ubijenih u holokaustu uključene su i one osobe koje su, poput Anne Frank, umrle od bolesti, gladi ili hladnoće, što je posljedica okolnosti i uvjeta u kampovima i getoima koje su nametnuli nacisti. Dakle, u broj 97.207 bosanskih ratnih žrtava nisu uključene sve civilne žrtve genocida.

Navodim ove uvodne opservacije kao odgovor onima koji „uživaju“ u igri sa brojevima po pitanju žrtava bosanskog genocida. Bilo da se radi o 100.000 ili 200.000 žrtava u bosanskom ratu, ne bismo smjeli imati nikakvih zapreka u priznavanju da se u tom slučaju radilo o užasnom zločinu, ili, pak, da prihvatimo da je to što se desilo bio genocid. Međutim, ukoliko brojke ne mogu potvrditi ili negirati da se radilo o genocidu, mogu nam kazati

2 Iraq Body Count Website (<http://www.iraqbodycount.org/>)

3 Britanski medicinski časopis.

4 Napomena: Nije mi namjera porediti brojke ratnih žrtava, već samo poređenje metoda procjena tih brojki.

1 Izvor: <http://greatersurbiton.wordpress.com/2008/01/04/what-do-the-figures-for-the-bosnian-war-dead-tell-us/>. Tekst je objavljen 4. januara 2008. godine.

mного toga o tome kada, gdje i u kojoj mjeri se javilo ubijanje, ko su bili glavni zločinci, a ko žrtve.

2. Kakva je bila nacionalna struktura žrtava?

Najupadljivija činjenica koja se pojavila u studiji je to da 83,33% civilnih žrtava bosanskog rata čine muslimani (Bošnjaci). Ubijeno je 33.070 Bošnjaka (civila), 4.075 Srba, 2.163 Hrvata i 376 civila drugih nacionalnosti. Od tri najbrojnije bosanske nacionalnosti, muslimani su jedini pretrpjeli veće civilne nego vojne gubitke. Tako, recimo, 51,64% muslimanskih žrtava bile su civili, a taj je procenat kod Hrvata 27,77%, te kod Srba 16,36%.

IDC nije sabrao podatke o onima koji su izvršili ubijanje. Međutim, indikativno je da je, u apsolutnom i proporcionalnom smislu, više srpskih civila ubijeno u sarajevskoj, nego li u bilo kojoj drugoj regiji Bosne i Hercegovine koju je prilikom istraživanja u obzir uzimao IDC. Prema tome, u sarajevskoj regiji ubijeno je 1.091 srpskih civila i 2.927 srpskih vojnika. Možemo usporediti ove podatke sa Podrinjem, području u kojem je Naser Orić, jedan od bosanskih komandanata, često izdvajao kao pojedinačan odgovoran za ratne zločine protiv srpskih civila, djelovao. Što se, dakle, tiče Podrinja, ukupno je ubijeno 849 civila i 4.711 vojnika srpske nacionalnosti. Muslimanskih, srpskih i hrvatskih civilnih žrtava u Sarajevu je najviše u 1992., dok taj broj opada u ostalim godinama tokom kojih se vodio rat. U Sarajevu je najveći broj civilnih žrtava bio u ranim fazama rata, proljeću i ljetu 1992. godine. Treba imati u vidu i one srpske civile koje su ubili vojnici bosanske ili hrvatske vojske, zloglasni komandanti, poput Mušana Topalovića-Cace. Međutim, zaključak je neizbježan: najveći ubica srpskih civila tokom rata jeste srpska opsada Sarajeva!

Uzimajući u obzir sve srpske civile ubijene od strane srpskih vojnih snaga u Sarajevu i na drugim mjestima, poput tuzlanskog masakra koji se desio 25. maja 1995. godine, kao i one koji su ubijeni od strane hrvatskih vojnih snaga, broj ubijenih civila srpske nacionalnosti od strane bosanskih muslimana, tokom čitavog rata u cijeloj Bosni i Hercegovini, nije puno različit u odnosu na broj američkih civila ubijenih od strane muslimana fundamentalista tokom jednog dana, dakle, 11. septembra 2001. godine. Spomenuto bi trebalo poslužiti kao korisna lekcija onima koji vole izjednačavati umjerene bosanske muslimane sa fundamentalistima El-Ka'ide.

Relativno mali broj ubijenih civila srpske nacionalnosti u bosanskom ratu jeste svjedočanstvo činjenici da Armija BiH, iako je u nekim slučajevima kriva za ratne zločine, nije slijedila i razvijala strategiju namjernog ciljanja srpskih ili hrvatskih civila.

3. Gdje su bila žarišta masovnih ubijanja?

Brojke koje se navode u studiji IDC-a potvrđuju da je najintenzivnija faza masovnog ubijanja bilo proljeće i ljetu 1992. godine, te da su žarišta masovnih ubijanja bila u Podrinju, odnosno, u istočnoj Bosni u širem smislu,

općini Prijedor u sjevero-zapadnoj Bosni. (Za sada ostavljamo po strani posebne slučajeve masakra u Srebrenici i opsade Sarajeva).

Procjenjuje se da je približno 30% svih bosanskih žrtava upravo iz Podrinja, a zatim slijedi sarajevska regija sa nešto više od 15% od ukupnog broja žrtava rata u Bosni i Hercegovini. U Podrinju muslimani čine 94,83% civilnih žrtava. Većina ubistava se u tom području dogodila u periodu april-septembar, te posebno u periodu maj-juni 1992. godine. Područje Podrinja graniči sa Srbijom. Ne samo da su sve vojne snage bosanskih Srba formalno bile pod vojnom komandom Jugoslavije, tj. Beograda sve do 19. maja 1992. godine, već su i jedinice iz Srbije bile direktno umiješane u ubijanja u Podrinju, posebno Užički korpus JNA, stacioniran u srpskom gradu Užice, te paravojne jedinice Željka Ražnjatovića-Arkana i Vojislava Šešelja. Brojke koje navodi IDC, stoga, potvrđuju činjenicu da je Miloševićeva Srbija vodila program masovnih ubijanja u Bosni. Idući dalje ka zapadu, 5.209 stanovnika općine Prijedor je ubijeno u ratu, tri puta više nego li na području bilo koje općine u Pounju.

Općina Prijedor je korištena i kao mjesto na kome je postojalo nekoliko ozloglašanih koncentracionih logora poput Omarske, Keraterma i Trnopolja. Izvještavanje novinara sa Zapada o njima je, u ljeto 1992. godine, predstavljalo odlučujući momenat po pitanju međunarodne percepcije i razumijevanja bosanskog rata. Oni koji osporavaju spomenute logore i njihovu funkciju, na primjer, Thomas Deichmann i Mick Hume iz časopisa *Živi marksizam (Living Marxism)*, su već duže vrijeme koncentrirali svoje napore u pokušaju opravdavanja funkcije i činjenica o tim logorima. Iako su njihovi pokušaji potpuno diskreditovani ITN-ovom (Independent Television News) pobjedom nad *Živim marksizmom* u suđenju koje je održano 1990. godine, takva nastojanja još podržava, između ostalih, i Noam Chomski.

4. Šta nam o Srebrenici govori istraživanje IDC-a?

Brojke koje se navode u istraživanju IDC-a opravdavaju pridavanje posebne pažnje opsadi Sarajeva i masakru u Srebrenici kako neki istraživači i naučnici čine. Ranije smo naglasili da je 15% žrtava bosanskog rata iz sarajevske regije (ovaj procenat ne uključuje samo žrtve koje su pale tokom opsade, već i žrtve drugih nacionalnosti u općinama koje su bile pod srpskom upravom, poput Pala i Trnova).

IDC navodi brojku od 6.886 žrtava u općini Srebrenica koje su ubijene u mjesecu julu 1995. godine, kada se i desio masakr, što može biti uspoređeno sa samo 13 žrtava u Općini Srebrenica u mjesecu junu i 23 žrtve u augustu iste godine.⁵ S obzirom da se masakr u Srebrenici dešavao na više lokacija, tj. na prostoru nekoliko općina, brojka od 6.886 žrtava ne bi trebala biti shvaćena kao konačan broj ubijenih u masakru, već kao brojka onih koji su ubijeni samo na teritoriji općine Srebrenica. IDC je

⁵ Napomena: Neki koji su početno preživjeli masakr su bili zarobljavani i ubijani u narednim mjesecima.

neke žrtve masakra u Srebrenici klasificirao kao vojne, a ne civilne. Tokača je priznao da su određene poteškoće za IDC-ov sistem klasifikacije nastale zbog činjenice da su neke porodice žrtava izabrale da se žrtve klasificiraju kao vojnici, čak i u slučajevima kada se radi o civilima, u nastojanju da se porodicama osigura pristup socijalnoj pomoći. Uz sve to, zločinci su masakrirali zarobljene vojnike i civile na sličan način. Kao što sam to naglasio jednom drugom prilikom,⁶ tokom genocida, distinkcija civila i vojnika je često vještačka. Na primjer, razmislimo o jevrejskim borcima tokom Ustanka u varšavskom getou,⁷ ili milionima sovjetskih ratnih zarobljenika namjerno izgladnjivanih do smrti, koji su umrli od hladnoće ili na neki drugi način lišeni života od strane nacista. Također, u ovom kontekstu možemo spomenuti ozloglašeni nacistički logor smrti, Aušvic (Auschwitz-Birkenau), koji je najprije bio namijenjen za smještaj sovjetskih ratnih zarobljenika, a spomenuti su bili prvi koji su ubijeni gasom u njemu. Brojke koje navodi IDC nam govore da je između 4.800 i 5.000 civila i oko 1.500 i 1.700 vojnika ubijeno u općini Srebrenica tokom jula 1995. godine. Gotovo svi ubijeni su bili muslimani. Dvadeset dva Srbina i jedan Hrvat su ubijeni u općini Srebrenica tokom cijele 1995. godine.

Klasificirajući ubijene, IDC pravi distinkciju među vojnim žrtvama, te pravi razliku između onih koji su ubijeni u borbi, izvan borbe ili kao vojni zarobljenici. Ovakva klasifikacija odražava status žrtve shodno vojnim registrima i drugim izvorima na osnovu kojih je IDC došao do podataka, te ne predstavlja nikakvu vrstu ocjene da li su žrtve uistinu ubijene u borbi, izvan nje ili kao ratni vojni zarobljenici.

Kao što je to ranije naglašeno⁸ važno je naglasiti da 'ratni status' ne daje potpuno tačan uvid u odnos žrtava u borbi i onih žrtava koje su stradale izvan borbe, niti nas informiše o žrtvama koje su rezultat kršenja Međunarodnog humanitarnog prava. Zbog toga brojke koje navodi IDC, a koje se tiču muslimanskih vojnika ubijenih „u borbi“ u Srebrenici, uključuju pogibije na bojnopolju i, znatno brojnije, žrtve masakra koje nemaju status ratnih vojnih zarobljenika. Spomenute brojke mogu biti upoređene sa onima iz drugi regija gdje su se dešavale žestoke borbe. (Nažalost, web-stranica IDC-a ne nudi detaljnije informacije za neke druge općine osim općine Srebrenica). Bosanski Brod u Posavini je osvojen od strane Srba oktobra 1992. godine. Broj civilnih i vojnih žrtava na obje strane za područje cijele Posavine u oktobru 1992. godine je 593.

U regiji Vrbasa, grad Jajce je zauzet od strane Srba, također, u oktobru 1992. godine. Na području cijelog Vrbasa broj civilnih i vojnih žrtava u oktobru 1992. godine je iznosio 291. U jesen 1994. godine dogodio se žestok sukob u području „zaštićene zone“ Bihac. Srpske

6 Vidi: <http://greatersurbiton.wordpress.com/2007/12/14/john-pilger-and-the-tasmanian-genocide/>

7 Ustanak poljskih jevreja pod nacističkom okupacijom protiv deportacije u logor Treblinka, 19. april-16. maj 1943. godine. (op. prev.)

8 Vidi: <http://www.birn.eu.com/en/88/10/3377/>

vojne snage su bile odlučne zauzeti grad, a NATO je pokrenuo neuspješne zračne napade. Najveći broj civilnih i vojnih žrtava na obje strane u cijelom području Pounja za 1994. godinu bio je u mjesecu novembru - 554, dok je u decembru taj broj iznosio 386. Armija BiH je u junu i julu 1995. godine vodila krvavu i neuspješnu ofanzivu u cilju razbijanja opsade Sarajeva. Ukupan zbir civilnih i vojnih žrtava na obje strane za spomenuta dva mjeseca na sarajevskoj regiji bio je 533. Drugim riječima, muslimanski gubici u Srebrenici, civilni i oni „vojni“, bili su neuporedivi sa onim u drugim općinama gdje su se odigrale žestoke borbe, dakle, daleko od toga da se jednostavno može objasniti kao posljedica borbi i sukoba. Sudeći po brojkama koje iznosi IDC, uništenje oko 6.886 života muslimana u julu 1995. godine, „koštalo“ je srpske snage nešto između 0 i 22 gubitka ljudskih života. Kao što smo ranije kazali, u ove brojke uključene su samo žrtve u općini Srebrenica, a ne sve žrtve masakra koje su ubijene u drugim općinama te regije.

Istraživanje IDC-a pokazuje da su 10.333 osobe iz Podrinja ubijene tokom 1995. godine, 93% od toga su muslimani, a 9.328 od 10.333 stradalih su ubijene tokom samo jednog mjeseca – jula, dok je broj ubijenih u junu 225 i 171 u augustu iste godine. Ove brojke ne uključuju osobe sa drugih područja Bosne koji su ubijeni u Podrinju, ali uključuju osobe iz Podrinja ubijene u drugim područjima, mada se radi o skoro neznatnim razlikama u brojkama jer je broj takvih osoba u oba slučaja vrlo mali. Broj ubijenih osoba sa područja Podrinja u mjesecu julu je nešto veći od 9.000, dakle, viši nego li u bilo kojem drugom mjesecu te godine. Radi se, naime, o brojcima muslimanskih žrtava koja je veća od brojke ubijenih u masakru u Srebrenici. Tako brojke IDC-a potvrđuju već utvrđenu brojku od 8.000 žrtava masakra u Srebrenici.

5. Da li je rat u Bosni bio rat „tri strane“?

Rat u Bosni se često predstavlja kao rat „tri strane“, tj. rat između srpskih snaga, hrvatskih jedinica i Armije BiH čiji pripadnici su pretežno bili muslimani. Međutim, brojke koje se navode u istraživanju IDC-a nas podsjećaju na nešto što nas vodi krivim putem, a radi se, naime, o tzv. „Muslimansko-hrvatskom ratu“ u periodu 1992-1994, tj. ratu koji je vođen između Armije BiH na jednoj, i Hrvatskog vijeća odbrane (HVO) i Vojske Republike Hrvatske na drugoj strani, a bio je, po pitanju krvoprolića, daleko manji u poređenju sa ratom koji je vođen sa srpskim snagama.

U osnovi, muslimansko-hrvatski rat vođen je u samo dvije od sedam regija Bosne, kako je to navedeno u istraživanju IDC-a: Centralnoj Bosni i području Neretve. Muslimanskih i hrvatskih civilnih žrtava u spomenute dvije regije tokom cijelog perioda 1991-1995 bilo je 2.908, odnosno 786. Ove brojke uključuju muslimanske i hrvatske civile ubijene od strane srpskih snaga, što je značajan dio ukupnih gubitaka: gotovo pola svih gubitaka ljudskih života u ovim regijama desila su se prije prvih značajnijih sukoba tokom muslimansko-hrvatskog rata (zauzimanje

Prozora od strane HVO-a u oktobru 1992. godine koji je bio pod kontrolom Armije BiH) ili poslije završetka rata u martu 1994. godine. Najveća stradanja na području regije Neretve, na primjer, desila su se u junu 1992. godine, dok su se bosanske i hrvatske snage još uvijek borile skupa protiv Srba. Pojedine općine u obje spomenute regije uopće nisu bile zahvaćene sukobima muslimana i Hrvata, te stoga, sve žrtve u tim područjima moraju biti djelo srpskih snaga.

Kada imamo na umu sve navedeno, muslimansko-hrvatski rat ili sukob, po najvećim predviđanjima, nije mogao odnijeti više od 2.000 života civila, ili oko 5% ukupnih civilnih žrtava tokom cijelog rata u Bosni. Ako se ovo pridoda broju od 3.000 – 3.500 srpskih civila ubijenih od strane hrvatskih ili muslimanskih snaga, dobit ćemo ukupan broj žrtava koje su života lišile hrvatske i muslimanske snage, a taj broj je iznosi maksimalno 5.500. Ta brojka čini nešto manje od 14% ukupnih civilnih žrtava. Najmanje 86% civilnih žrtava u ratu u Bosni su djelo srpskih snaga, što uključuje većinu hrvatskih i muslimanskih civilnih žrtava. Važno je naglasiti ove činjenice onima koji vole tvrditi kako su „sve strane podjednako krive“.

Opisati rat u Bosni kao „rat tri strane“ je pretjerivanje. To je, u osnovi, rat dvije strane, s tim da je bilo sukoba manjih razmjera između druge dvije strane. Tokom rata, HVO je, formalno, ostao sastavni dio Oružanih snaga BiH. U određenim područjima, poput Tuzle, Bihaća, Tešnja i Olova, Hrvatsko vijeće odbrane (HVO) je ostalo lojalno Sarajevu tokom cijelog rata, dok su u pojedinim područjima paravojne muslimanske vojne snage vodile oružane sukobe sa snagama Armije BiH, mislimo na snage Fikreta Abdića u Velikoj Kladaši, snage Mušana Topalovića-Cace i snage Ramiza Delalića-Ćele u Sarajevu. Neke od spomenutih pobunjeničkih vojnih snaga su, uključujući odmetničke dijelove HVO-a i Abdićeve vojne snage, saradivale sa srpskim snagama.

Uvijek su bile samo dvije strane, mada su neki Hrvati i muslimani mijenjali strane barem jedanput (u Španskom građanskom ratu, također, postojali su oružani sukobi između različitih grupa republikanaca, mada, shodno mojim saznanjima, nijedna od tih grupa se nije zajedno sa nacionalistima borila protiv drugih republikanaca).

6. Ko su žrtve rata u Bosni?

Rat u Bosni nije bio rat između muslimana, Srba i Hrvata. To je bio rat vođen između onih koji su branili je-

dinstvenu Bosnu i Hercegovinu i onih koji su je nastojali uništiti. 381 Srbin, 436 Hrvat i 69 drugih nemuslimana i onih koji nisu bili Bošnjaci su poginuli kao pripadnici Armije BiH, što predstavlja gotovo 3% od ukupnih gubitaka Armije BiH. (Brojke ne uključuju dobrovoljce koji su došli u Bosnu, poput mudžahedina). Uloga srpskih i hrvatskih vojnika u Armiji BiH bila je značajnija od uloge stranih mudžahedina, mada ovu činjenicu uvijek ne priznaju oni koji vole naglašavati ulogu mudžahedina. 478 muslimana, 73 Srbina i 17 drugih osoba koje nisu bile hrvatske nacionalnosti su stradali kao pripadnici HVO-a, a to čini približno 10% ukupnih gubitaka HVO-a. Većina njih je, vjerovatno, stradala u vremenu prije nego što je došlo do sukoba između muslimana i Hrvata, kada je HVO bilo multinacionalno vojna snaga koja se odupirala napadu Srba. Srpske snage, dakle, Jugoslovenska narodna armija (JNA) i Armija RS, su, po pitanju gubitaka, u najmanjim razmjerima bile multinacionalne: 252 pripadnika drugih nacionalnosti koji nisu bili Srbi, većinom muslimani, poginuli su u borbi na njihovoj strani, što čini nešto malo više od 1% gubitaka srpskih oružanih snaga.

Rat u Bosni uključivao je napad na Bosnu u Hercegovinu od strane agresora i strategiju agresora da Bosanci ubijaju jedni druge, što je vodilo daljnjoj fragmentaciji i podjeli njihove zemlje u tri etnički homogena dijela. Oni muslimani koji su ubijali srpske civile su, stoga, pomagali agresoru, te postoji razlog zbog kojeg vjerujemo da se nešto od spomenutog radilo namjerno. U svojoj knjizi *Kako se naoružavala Bosna: od Miloševića do Bin Ladena (How Bosnia Armed: From Milosevic to Bin Laden)* razmatrao sam mogućnost da su visoko pozicionirani muslimanski i hrvatski činovnici iz Armije BiH i HVO-a svjesno radili, kao saveznici Beograda, na tome da unište međuetničke odnose i da podijele državu.

Svih 97.207 bosanskih ratnih žrtava, zajedno sa onim Bosancima čija smrt je bila posljedica rata, bili su žrtve agresije koju je proveo režim Slobodana Miloševića u Srbiji, potpomognut režimom Franje Tuđmana u Hrvatskoj, te podržavan i potican od strane zapadne alijanse i Ujedinjenih naroda (UN). Rat je okončan onog trenutka kada je srpska strana počela trpjeti gubitke i kada je bosanska strana napustila otpor prema podjeli države. Žrtve rata bili su Bosna i Hercegovina i bosanski narod.

S engleskog:
Mensur Kerla i Nermin Klapić